

ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЙНОЇ ТА ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ДУАЛЬНОЇ ОСВІТИ

(НА ПРИКЛАДІ СУМСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ)

ОЛЕНА ДАВЛІКАНОВА,

координаторка проектів Представництва Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні

ОЛЕНА КУПЕНКО,

канд. пед. наук, доцент (СумДУ)

НІНА СВІТАЙЛО,

канд. філос., наук, доцент (СумДУ)

Стаття присвячена аналізу позитивного досвіду впровадження елементів дуальної освіти у Сумському державному університеті. Акцентується увага на можливостях діючої нормативної бази, організаційно-методичних підходах, ефективності проектних технологій. Підкреслюється значення наскрізної практичної підготовки для майбутньої конкурентоспроможності випускників.

Ключові слова: міжнародний досвід, дуальна освіта, практика, педагогічний експеримент, проектна діяльність.

Статья посвящена анализу положительного опыта внедрения элементов дуального образования в Сумском государственном университете. Акцентируется внимание на возможностях действующей нормативной базы, организационно-методических подходах, эффективности проектных технологий. Подчеркивается значение сквозной практической подготовки для будущей конкурентоспособности выпускников.

Ключевые слова: международный опыт, дуальное образование, практика, педагогический эксперимент, проектная деятельность.

This article analyzes experience of the dual education elements introduction in Sumy State University. The focus is made on the possibilities for such activities within the existing regulatory framework, organizational and methodological approaches, as well as the effectiveness of the project-based learning. It stresses the importance of a systemic practice-oriented training in order to ensure competitiveness of graduates on the labor market in the future.

Key words: international experience, the dual education, practice, pedagogical experiment, the project activity.

У повноцінному вигляді реалізація принципів дуальної освіти можлива лише на основі системності. Як показує досвід Німеччини, у такій системі своє місце і функції повинні знайти не тільки органи управління освітою та навчальних закладів, а й підприємства та організації (як потенційні замовники кадрів), а також професійні об'єднання, торгово-промислові палати, професійні асоціації та інші суб'єкти. Українські ж реалії показують сьогодні відсутність такої системності при наявності у багатьох акторів значного рівня зацікавленості у підвищенні рівня професійної підготовки випускників і вирішенні проблеми забезпечення цілих галузей економіки кваліфікованими кадрами. А зростаюча актуальність проблеми приводить до того, що ініціатива створення такої системи та руху в бік ефективної співпраці досить часто виходить сьогодні від керівництва та випускових кафедр вищих навчальних закладів.

Досвід та актуальність

Вивчення досвіду Німеччини у впровадженні дуальної освіти дозволяє виділити наступні організаційно-методичні особливості, які забезпечують системний характер роботи: 1) тісний зв'язок теорії і практики, причому практична складова є обов'язковою частиною навчального процесу; 2) участь підприємств-партнерів у розробленні навчальних планів та тематики дипломних робіт; 3) гнучкий графік роботи та розклад, узгоджений з підприємствами-партнерами; 4) опрацювання на практичних заняттях конкретних практичних ситуацій з досвіду підприємства-партнера; 5) активні форми організації роботи та нові педагогічні технології; 6) оцінка результатів роботи студентів з боку підприємства у вигляді характеристики, в якій разом з професійними кваліфікаціями молодих фахівців відзначають їх соціальні та комунікативні компетентності та успіхи [2: 156]. При цьому жоден з зазначених елементів не може вважатись другорядним. Навпаки, кожен вимагає уваги, детального опрацювання та закріплення у нормативній базі.

Сумський державний університет вже протягом трьох років працює над адаптацією досвіду німецьких колег і впровадженням дуальних підходів для забезпечення високого рівня підготовки фахівців

та їх конкурентоспроможності на ринку праці. Враховуючи принципово інші «стартові» умови та суттєво нижчий рівень зацікавленості профільних підприємств і організацій та готовності їх до участі в процесі професійної підготовки студентів, робота по впровадженню принципів дуальної освіти ведеться сьогодні у трьох напрямках:

- це широка інформаційна кампанія з інформування про систему дуальної освіти та наявний досвід її впровадження провідних українських університетів з метою створення платформи для діалогу всіх зацікавлених сторін, пошуку можливостей інтеграції (адаптації) системи дуальної освіти з огляду на українські реалії, а також розроблення відповідної нормативної бази, здатної забезпечити необхідну організаційну підтримку;
- налагодження співпраці з роботодавцями у питаннях забезпечення практичної підготовки та вдосконалення змістовної частини освітніх програм;
- педагогічне забезпечення дуальної підготовки – як на рівні вдосконалення навчальних планів, так і на рівні їх організаційно-методичного забезпечення.

У цьому контексті маємо зазначити, що реалізація кожного напрямку є сьогодні можливою, і просування вперед залежить

багато в чому від готовності та реальної зацікавленості керівництва університету (чи випускової кафедри). До чинників, які підтверджують цю тезу і створюють можливості СумДУ впроваджувати дуальні підходи, віднесемо:

- достатній рівень автономії університетів, який забезпечує сьогодні новий закон про вищу освіту, орієнтуючи водночас на формування у студентів важливих для майбутньої професійної діяльності компетентностей;
- орієнтацію університету на інноваційні технології та підходи в педагогічній діяльності;
- гнучку організаційну і управлінську структуру, здатну сприйняти та підтримувати інновації, реагувати на мінливі умови і вимоги ринку праці;

Так, вказані особливості та значний позитивний досвід роботи дозволяє сьогодні випусковій кафедрі психології, політології та соціокультурних технологій СумДУ бути учасником пілотного проекту по впровадженню дуальних підходів у систему вищої освіти в Україні, що реалізується у партнерстві з Представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні. Зокрема, з 2015 року кафедра впроваджує такі підходи при підготовці бакалаврів з соціальної роботи, а з 2016 року - також і при підготовці бакалаврів зі спеціальностей «психологія» та «менеджмент соціокультурної діяльності». Ми вважаємо це певною інновацією, адже до цього часу дуальна освіта впроваджувалась у європейських університетах переважно за технічними та економічними спеціальностями. Більше того, з врахуванням певної консервативності освітньої системи, необхідності вдосконалення нормативної бази та налагодження тісних контактів з роботодавцями, не всі заплановані кроки вдається реалізувати з однаковим успіхом, проте жоден з них не

виявився марним. Основний урок, який маємо засвоїти сьогодні – це важливість послідовної та системної роботи.

У СумДУ принципи дуальної освіти у підготовці фахівців вказаних спеціальностей реалізуються через:

- ✓ практико-орієнтований зміст навчального плану спеціальності;
- ✓ забезпечення наскрізної практичної складової (робота в організаціях і установах соціальної та соціокультурної сфер);
- ✓ залучення фахівців-практиків для проведення занять;
- ✓ забезпечення гнучкого розкладу для можливості проведення занять на базі підприємств, установ, громадських організацій;
- ✓ активні форми навчальної роботи, лекції, практичні заняття в малих підгрупах, тренінги, кейс- і проектні методи;
- ✓ самостійне навчання з консультаційною підтримкою викладача;
- ✓ формування навичок проектної діяльності та впровадження проектних технологій.

Нормативна база

Університет брав безпосередню участь у розробленні типового Положення про дуальну освіту. І хоча документ сьогодні не прийнятий на загальнодержавному рівні, його базові тези нами сьогодні опрацьовуються, адаптуються до особливостей окремих спеціальностей і у майбутньому стануть основою формування відповідного положення університетського рівня. При цьому навіть у ситуації відсутності усталеної нормативної бази на рівні університету існує ціла низка документів, які здатні сьогодні забезпечити організаційну та нормативну підтримку на шляху впровадження

елементів дуальної освіти [4]. Це і Положення про індивідуальний графік навчання, і Положення про конкурс «Педагогічні інновації», і ціла низка документів нормативного характеру, що стосуються діяльності Ради із забезпечення якості освіти та якості вищої освіти, і створення спеціальних підрозділів на зразок навчального відділу з практики та інтеграційних зв'язків з замовниками кадрів, діяльність яких також має сьогодні відповідне нормативне забезпечення. А для вирішення конкретних питань завжди є можливість підготовки окремого наказу або внесення доповнень до тих чи інших вже існуючих документів.

Зокрема, на основі вже набутого досвіду у 2016-2017 навчальному році у СумДУ розпочато реалізацію педагогічного експерименту щодо професійної підготовки бакалаврів спеціальностей «Соціальна робота», «Менеджмент соціокультурної діяльності», «Психологія» на принципах дуальної освіти. В рамках експерименту розроблено та затверджено програму проведення експерименту, спеціальним наказом по університету затверджено склад робочої групи педагогічного експерименту задля врахування особливостей професійної підготовки бакалаврів вказаних спеціальностей на принципах дуальної освіти. Наказом також передбачаються організаційні кроки з боку директорів інститутів, деканів факультетів, керівників відділів, організаційно-методичного управління, завідувачів кафедр, викладачі яких викладають на названих спеціальностях і беруть участь у педагогічному експерименті, у напрямку створення сприятливих умов для учасників експерименту.

Серед таких кроків, зокрема, є забезпечення можливості організації гнучкого графіку навчання студентів в рамках

педагогічного експерименту, зокрема для проведення практичних занять на базі організацій-партнерів та проходження ознайомлювальної практики.

Співпраця з роботодавцями

З метою налагодження ефективної співпраці з роботодавцями та врахування їх потреб і можливостей університет постійно працює над вивченням ситуації та вирішенням конкретних організаційних питань. Сьогодні відповідними службами розроблено типовий договір про проходження практики, обов'язковим додатком до якого є план-графік роботи кожної групи студентів на базі підприємства/установи. Це дає можливість максимально врахувати особливості виробничого процесу організацій/ підприємств/установ та їх клієнтів, уникати ситуацій перевантаження для кураторів – керівників практики від підприємства. Одночасно такий підхід формує і певний рівень відповідальності студентів, які вже на цьому етапі вчать розуміти особливості кожної конкретної організації, поважати її традиції, цінувати час і зусилля майбутніх колег.

Таким чином, укладений між університетом і приймаючою організацією договір та означена цим договором система співпраці дозволяє вирішити низку практичних питань, без яких неможлива системна робота у напрямку дуальної освіти:

- залучення практикуючих фахівців до викладання та супроводу практики.
- об'єднання зусиль (ресурси, у т.ч. кадрові, технології, наукові розробки тощо) підприємств/установ, громадських організацій та університету для підвищення конкурентоспроможності підприємств і випускників:

- налагодження постійного діалогу з роботодавцями, у т. числі з питань вдосконалення навчальних планів;
- ознайомлення студентів з принципами діяльності організацій, підходами, технологіями, особливостями менеджменту тощо.

Водночас зазначимо, що на відміну від досвіду тієї ж Німеччини, у вказаних договорах не представлений студент як окрема сторона. Таким чином, ми не маємо досвіду фіксації рівня залученості (і фінансового заохочення) студентів, а також залишаємо відкритим питання про сфери відповідальності за результати навчання кожної із трьох залучених сторін.

Для інформації зазначимо, що для забезпечення дуального навчання випускова кафедра психології, політології та соціокультурних технологій має сьогодні більше 50 таких договорів. І робота продовжується. Більше того, кожен такий договір у якості додатку супроводжується ще одним робочим документом – графіком відвідування студентами бази практики, зустрічей з представниками роботодавця в університетських аудиторіях, орієнтовним планом проведення спільних заходів, реалізації проектів тощо. Тільки у такому варіанті договори стають не лише формальними документами, але й реальними ресурсами та механізмами для реалізації дуальної освіти.

Міжнародний досвід, зокрема, досвід Німеччини, демонструє високу зацікавленість профільних підприємств і організацій в залученості до процесу професійної підготовки студентів. У тому числі відзначається активна роль торгово-промислових палат в оцінці змісту освітніх програм, якості партнерства різних суб'єктів для підготовки висококваліфікованого фахівця, а також їх участь в атестації випускників. Більше того, досвід роботи

в міжнародних проектах в рамках програми TEMPUS (зокрема SUCSID «Створення мережі міжуніверситетських Start-Up центрів для підтримки та просування студентських інноваційних проектів», ENGITEC «Модернізація вищої інженерної освіти в Грузії, Україні та Узбекистані відповідно до технологічних викликів») показують надзвичайну актуальність і затребуваність таких кроків саме для успішності студентів [3, 31-34]. Водночас реалії вітчизняного кадрового ринку свідчать про те, що ще потрібно напрацьовувати фінансові та нефінансові стимули для роботодавців, щоб вони активізували вкладення грошей і часу в підготовку фахівців, включаючи і розробку механізмів для оплати праці студентів-практикантів. Водночас спільні зусилля менеджменту університету, педагогічного колективу і самих студентів дозволяють вже сьогодні віднайти такі форми співпраці, які дозволяють врахувати інтереси всіх учасників. Наприклад, студенти включаються у роботу на волонтерських засадах, працюють у робочих групах по підготовці соціально-орієнтованих проектів, допомагають у пошуку та перекладі необхідної інформації, виконують певну частину аналітичної роботи в рамках власних курсових робіт та обов'язкових домашніх завдань. Таким чином, вони включаються у проблематику майбутнього роботодавця, знайомляться з особливостями клієнтських груп, партнерами і т.д., набуваючи необхідного досвіду.

Організаційно-методична робота

Рамки даної статті ми не передбачають можливості аналізу всіх складових організаційно-педагогічного та навчально-методичного забезпечення процесу впровадження дуальних підходів. Зупинимося

лише на декількох, які вважаємо особливо актуальними і ефективними, виходячи з наявного власного досвіду. Перш за все – необхідність системності та наскрізний характер практичної підготовки. Адже навчальним планом, наприклад, спеціальності «Соціальна робота», практика для студентів передбачена у 2-му, 6-му та 8-му семестрах. Тому необхідно передбачити такі форми роботи, які б в рамках затверджених навчальних планів забезпечили б набуття необхідних практичних навичок та компетентностей, дали б студентам необхідний досвід та закріпили зв'язки з роботодавцями. Таку наскрізну практичну підготовку мають забезпечити стажування та модифіковані форми проведення практичних занять (безпосередньо на базах практики або ж представниками роботодавців в університетських аудиторіях). Окремий напрям – залучення роботодавців до викладацької роботи, проведення спільних семінарів, круглих столів, залучення студентів до виконання робіт в рамках господарчих договорів на замовлення роботодавців. При цьому передбачається і активна волонтерська робота, яка повністю відповідає завданням формування необхідних професійних компетентностей. Цей вид роботи також органічно влітається у навчальний процес, оскільки передбачені навчальним планом курсові роботи (наприклад, по курсу «Технології соціальної роботи») в якості обов'язкової частини включають аналіз результатів власної волонтерської діяльності студентів за напрямком, якому присвячена курсова робота.

Зрозуміло, що факт роботи студентів, передбачений моделлю дуальної освіти, напевно, потрібно найближчим часом якось чином формалізувати, наприклад, через поняття «експериментальної програми» в межах годин самостійної роботи або шля-

хом видання студенту оригінального додатку до диплому, де б фіксувалась відповідна кількість відпрацьованих годин, що могли б бути зараховані як стаж роботи по спеціальності. Одним з таких кроків може бути розроблення програми внутрішнього університетського педагогічного експерименту (про це вже йшла мова). Зазначимо, що ще кілька років тому один з харківських навчальних закладів узгоджував відповідний експеримент з міністерством [1], але сьогодні в контексті університетської автономії цілком достатньо і рішення на рівні університету.

При цьому важливим є не лише підготовка методичних матеріалів, але й конкретні організаційні кроки. Так, кафедра чітко планує самостійну роботу студентів, проводить психологічні тренінги, закладає навички спілкування та роботи з документами. Перш ніж планувати безпосередні візити студентів на підприємства та в установи, майбутні роботодавці запрошуються до університету – в якості почесних гостей, лекторів, тренерів. Паралельно ведеться робота по підготовці баз практики, підписанню угод, проведенню інструктажів для керівників практики від приймаючих організацій.

Для забезпечення взаємного доповнення теоретичної та практичної підготовки в рамках моделі дуальної освіти з кожним студентом працює викладач із числа провідних викладачів кафедри. Семестрові звіти про перебіг практики, стажування, волонтерську роботу пропонується синхронізувати з дисциплінами, що вивчають студенти в поточному семестрі, знов ж таки для забезпечення зв'язку теорії з практикою. Для досягнення бажаної якості підготовки за кожним викладачем закріплюється 2-3 студенти. Тому й щоденний графік роботи викладачів та графік проведення практики доводиться суттєво переглядати та реалізовувати

паралельно цьому графіку аудиторну роботу (можливість для цього дають «дні самопідготовки», виділені в розкладі студентів). А вже протягом семестру кожна група знайомиться з діяльністю п'яти державних або муніципальних організацій та п'яти громадських організацій соціального та соціокультурного спрямування. Додатково при кафедрі запроваджено постійно діючий семінар з обміну досвідом щодо питань професійної підготовки бакалаврів на принципах дуальної освіти.

Ще один важливий напрям роботи – це участь студентів у розробленні та реалізації спільних з майбутніми роботодавцями проектів. І у цьому контексті особливості спеціальностей - «Соціальна робота», «Менеджмент соціокультурної діяльності», «Психологія» - відкривають широке поле можливостей. А випускова кафедра, зі свого боку, не лише включає відповідні курси до навчального плану, але й активно залучає роботодавців, громадські організації та потужний потенціал інших кафедр і структур університету для формування у студентів навичок проектної діяльності, розглядаючи це як елемент наскрізної практичної підготовки.

Саме тому орієнтацію студентів на активну проектну діяльність є однією з особливостей впровадження дуальних підходів. По-перше, робота над проектами має компенсувати неготовність більшості установ та організацій забезпечувати тривалу практику та брати студентів на оплачувану роботу. По-друге, проектна діяльність студентів з перших днів та років навчання формує у них необхідні навички, які будуть затребувані у ситуації, коли держава не може повною мірою виконати свої соціальні зобов'язання, і вразливі верстви населення зможуть отримати допомогу з альтернативних джерел. Тому маємо додатковий механізм формування у студентів

позитивної мотивації до навчання та набуття необхідних компетентностей. По-третє, проектна діяльність чітко відповідає вимогам дуальної освіти, оскільки дозволяє забезпечувати акцентовану вище системність у впровадженні дуальної освіти.

Зокрема, ми вбачаємо у проектній діяльності потужний організаційний та методичний ресурс. Перш за все тому, що в умовах, коли практична складова підготовки не набула поки що в рамках університету та держави необхідної нормативної, організаційної та фінансової підтримки, ініціювання, підготовка та реалізація конкретних проектів має неабияке значення, забезпечуючи і додаткові ресурси, і досвід, і методичний інструментарій. Так, на основі досвіду СумДУ ми можемо говорити про декілька напрямків та рівнів проектної діяльності, які забезпечують поступовий рух у напрямку дуальної освіти. По-перше, це активне включення у всеукраїнський проект «Впровадження елементів дуальної освіти в систему вищої освіти в Україні», що реалізується в партнерстві з Представництвом Фонду ім. Фрідріха Еберта в Україні. Це дає грандіозні можливості для вивчення кращих німецьких практик, обміну вітчизняним досвідом, підвищення кваліфікації, об'єднання зусиль з колегами навколо актуальних та проблемних питань. По-друге, це реалізація спільних з роботодавцями соціально-орієнтованих проектів, про що йшлося вище. По-третє, це новий напрям організаційно-методичної роботи, що повністю відповідає принципам дуальної освіти.

Наприклад, формуванню у студентів практичних навичок і цілісного бачення кожної ситуації сприяє постановка завдань практики, яка має завершитись реалізацією конкретного проекту (найчастіше групового). Однією з форм роботи є також підготовка та проведення конкурсу сту-

дентських соціальних проектів (наприклад, до дня соціального працівника). Такий конкурс дійсно реалізується як окремий проєкт з декількома складовими. Його етапами є необхідна теоретична робота на лекціях та практичних заняттях, на яких студенти знайомились з загальними принципами підготовки проєктів та визначення цільових груп. Додатково у дні самопідготовки студенти працювали з сертифікованим тренером за методикою Британської ради, обговорюючи ідеї та готуючи проєкти. Паралельно кафедра працювала з роботодавцями, залучаючи їх до участі у роботі журі для оцінки проєктів. По-третє, розроблені студентами проєкти виставляються у бібліотечно-інформаційному центрі для ознайомлення, чим забезпечується необхідна інформаційна підтримка та публічність.

Орієнтація на майбутню професію і набуття необхідних компетентностей вимагає не лише посиленої практичної підготовки, але й детального аналізу теоретичної складової навчальних планів та їх методичного забезпечення. Так, розробляючи методичне забезпечення, кафедра ставить за мету забезпечити перш за все якісну і мотивовану самостійну роботу студентів по пошуку і засвоєнню необхідних для практичної діяльності знань та набуттю навичок, у т. ч. і навичок проєктної діяльності. Друга важлива складова методичного забезпечення – це документи, що стосуються саме проходження практики, їх апробація з метою врахування потреб роботодавців.

Висновки

Зроблені у СумДУ перші кроки впровадження принципів дуальної освіти вже сьогодні дають підстави для висновку про їх ефективність, оскільки ці кроки сприяють як кращому засвоєнню студентами теоретичних знань, посиленню їх мотивації

до навчання, так і напрацювання затребуваних потенційним замовниками кадрів компетенцій. У цьому контексті переваги впровадження саме дуальної освіти багаті беззаперечними, оскільки вказані компетентності не можуть бути сформовані без постійної та активної практичної складової і налагодження постійної співпраці з роботодавцями. Водночас очевидною є і необхідність подальшої активної організаційної та методичної роботи, роботи по формуванню нормативної бази, здатної сформулювати відповідну мотивацію і у викладацькому середовищі, і серед самих роботодавців.

Література:

1. Дуальна освіта: навчання і робота – два в одному. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://pedpresa.com.ua/vish/2014/06/12/dualna-osvita-navchannya-i-robota-dva-v-odnomu/>
2. Купенко Е. Проектные технологии реализации практико-ориентированного подхода в профессиональной подготовке: внедрение международного опыта / Е.В.Купенко, Н.Д. Свитайло // Zhurnal ministerstva narodnogo prosveshcheniya, 2016, Vol.(9), Is. 3. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://ejournal18.com/journals_n/1477992507.pdf
3. Студенческие стартапы: организационная поддержка в университете: Научно-методическое пособие / за ред. О.М.Теліженка, І.О. Золотарьової. – Суми-Харьков, 2015. – 102 с. - С. 31-34.
4. Офіційний сайт Сумського державного університету. Нормативна база.- [Електронний ресурс]. - Режим доступу: (<http://sumdu.edu.ua/ukr/general/normative-base.html>).